

Dariusz Żmija, Katarzyna Żmija, Marta Czekaj

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

**ODDZIAŁYWANIE PAŃSTWA NA TWORZENIE WARUNKÓW
DO ZAPEWNIENIA BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO W WYMIARZE
KRAJOWYM I REGIONALNYM¹**

*THE IMPACT OF THE STATE ON CREATING CONDITIONS TO ENSURE FOOD SECURITY
IN THE NATIONAL AND REGIONAL DIMENSION*

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo żywnościowe, polityka żywnościowa, bezpieczeństwo żywności

Key words: food security, food policy, food safety

JEL codes: Q18

Abstrakt. Celem opracowania jest zaprezentowanie opinii przedstawicieli lokalnych instytucji i organizacji bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w działania na rzecz zapewniania bezpieczeństwa żywnościowego na temat wpływu władz centralnych i regionalnych na bezpieczeństwo żywnościowe na poziomie krajowym i regionalnym. Materiał empiryczny stanowiły wyniki badań przeprowadzonych w 2017 roku w podregionie rzeszowskim wśród interesariuszy regionalnego systemu żywnościowego. Wyniki badań wskazują, że bezpieczeństwo żywnościowe jest wieloaspektowym pojęciem odnoszącym się do kwestii gospodarczych, politycznych, demograficznych, społecznych, kulturowych i technicznych. Wymaga ono podejmowania w jednym czasie działań o różnorodnym charakterze, realizowanych na różnych szczeblach władz państwowych i w wielu obszarach.

Wstęp

Bezpieczeństwo żywnościowe należy do całej grupy potrzeb bezpieczeństwa odczuwanych przez człowieka i jest z nimi bezpośrednio związane. Problematyka ta obecna jest w pracach wielu autorów [Małyśz 2008, Kowalczyk 2009, Sapa 2010, Leśkiewicz 2012, Kwasek 2015]. Jak zwraca uwagę Jerzy Małyśz, produkcja, podział, wymiana i konsumpcja żywności są ściśle związane z polityką państwa [Małyśz 2008]. Każde państwo prowadzi politykę żywnościową, jako część składową polityki społeczno-gospodarczej, ukierunkowanej na uzyskanie najlepszego poziomu wyżywienia społeczeństwa w określonych warunkach geograficznych, politycznych i społeczno-gospodarczych. Jej głównym zadaniem jest zharmonizowanie różnych działań (polityk) z potrzebami żywnościowymi i wymaganiami zdrowotnymi społeczeństwa. Treść polityki żywnościowej wykracza jednak poza oddziaływanie na wybory konsumentów żywności i dotyczy również sfery produkcji żywności, jej podziału i wymiany. Obszary te są przedmiotem oddziaływania różnych odrębnych, wyspecjalizowanych polityk. Należą do nich w szczególności polityki rolne, dochodowa, rynku pracy, handlowa, energetyczna, ekologiczna i zdrowotna [Małyśz 2008, Kapusta 2015].

Zmiany w funkcjonowaniu państw, umiędzynarodowienie licznych sfer życia społecznego, a także wzrost współzależności pomiędzy różnymi krajami, wywołane postępującym procesem globalizacji, znacząco ograniczyły możliwość rozwiązania problemów z zakresu bezpieczeństwa żywnościowego wyłącznie na poziomie narodowym. W warunkach globalizacji bezpieczeństwo żywnościowe stało się problemem globalnym i ponadnarodowym, co pociągnęło za

¹ Prezentowane wyniki badań stanowią cząstkowy efekt realizacji projektu badawczo-naukowego SALSA „Drobne gospodarstwa rolne i drobne przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego w zapewnianiu trwałego bezpieczeństwa żywnościowego”, realizowanego w ramach Programu Horyzont 2020 (umowa grantowa nr 677363).

sobą heterogenizację struktury podmiotowej zaangażowanej w rozwiązywanie problemów z nim związanych. Oznacza to, że współcześnie obok państw i powołanych przez nie instytucji, istotną rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa żywnościowego odgrywają również organizacje międzynarodowe, a także inne podmioty, takie jak korporacje transnarodowe i organizacje pozarządowe [Marzęda-Młynarska 2014]. Dla zagwarantowania bezpieczeństwa żywnościowego istotne znaczenie mają jednak nadal działania władz na poziomie narodowym, których jednym z zadań jest dostarczenie ram prawnych, rozwiązań instytucjonalnych i dóbr publicznych wpływających na bezpieczeństwo żywnościowe w wymiarze zbiorowym i indywidualnym [Paarlberg 2002, Wegener i in. 2012, Michalczyk 2012].

Material i metodyka badań

Celem opracowania jest zaprezentowanie opinii przedstawicieli lokalnych instytucji i organizacji bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w działania na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego na temat wpływu władz centralnych i regionalnych na bezpieczeństwo żywnościowe na poziomie krajowym i regionalnym. Przedstawione wyniki badań stanowią częściowy efekt realizacji projektu badawczo-naukowego "SALSA. Drobne gospodarstwa rolne i drobne przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego w zapewnianiu trwałego bezpieczeństwa żywnościowego", realizowanego w ramach Programu Horyzont 2020 (umowa grantowa nr 677363). Materiał empiryczny do badań stanowiły wyniki warsztatów zorganizowanych w listopadzie 2017 roku w jednym z polskich regionów referencyjnych objętych projektem – w podregionie rzeszowskim. Wybór zakresu przestrzennego badań dokonany został w oparciu o klasyfikację NUTS 3 w sposób celowy z punktu widzenia celu całego projektu SALSA, jakim jest ocena znaczenia drobnych gospodarstw rolnych i drobnych przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego w Europie i wybranych regionach afrykańskich. Podregion rzeszowski, który zgodnie z klasyfikacją NUTS3 obejmuje powiaty: miejski i ziemski rzeszowski, strzyżowski, ropczycko-sędziszowski, łańcucki i kolbuszowski, cechuje się znacznym rozdrobnieniem agrarnym, przejawiającym się małą średnią powierzchnią użytków rolnych przypadających na jedno gospodarstwo rolne oraz znacznym udziałem drobnych gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw w podregionie.

Badania miały charakter jakościowy i prowadzone były zgodnie z jednolitą metodyką badań przyjętą w każdym z 33 regionów badawczych objętych projektem SALSA. Zastosowaną metodą badawczą była metoda zogniskowanych wywiadów grupowych, polegająca na prowadzeniu dyskusji przez moderatora (członka zespołu badawczego) według opracowanego wcześniej scenariusza, opisującego cele każdego etapu badania oraz zawierającego pytania, które były zadawane uczestnikom badania. Podkreślić należy, że metoda ta dobrze sprawdza się w badaniach, w których statystyczna reprezentatywność jest mniej istotna, a których celem jest identyfikacja wzorów myślenia, postrzegania i oceny danego zjawiska [Maison 2001, Nikodemka-Wołowik 2008]. Badania miały charakter ekspercki, a dobór uczestników warsztatów był celowy. Byli nimi interesariusze regionalnego systemu żywnościowego, tj. przedstawiciele instytucji publicznych i podmiotów niepublicznych bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w działania na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w podregionie rzeszowskim. Podkreślić należy, że podczas doboru uczestników spotkania szczególnie nacisk położono na to, aby byli wśród nich obecni zarówno przedstawiciele podmiotów publicznych (*state actors*), jak i szeroko pojętego rynku (*market actors*) oraz organizacji pozarządowych. W warsztatach wzięło łącznie udział 33 uczestników, którzy podzieleni zostali na cztery grupy dyskusyjne, kolejno uczestniczące w dyskusji. Podczas tworzenia grup dyskusyjnych zadbano o zapewnienie różnorodności interesariuszy wchodzących w ich skład, co pozwoliło na skonfrontowanie opinii osób należących do różnych grup interesariuszy systemu żywnościowego. W badaniach wykorzystano również metodę krytycznej analizy literatury przedmiotu. Problem bezpieczeństwa żywnościowego rozpatrywano w ujęciu makroekonomicznym (na poziomie narodowym) i mezoekonomicznym (w skali regionalnej – w danym podregionie).

Wyniki badań

Bezpieczeństwo żywnościowe definiuje się współcześnie jako sytuację, w której wszyscy ludzie, w każdym czasie mają fizyczny, społeczny i ekonomiczny dostęp do żywności bezpiecznej, odpowiedniej pod względem odżywczym i wystarczającej pod względem potrzeb żywieniowych i preferencji, zapewniającej aktywne i zdrowe życie. Na podstawie tej definicji można zidentyfikować cztery wzajemnie powiązane ze sobą wymiary bezpieczeństwa żywnościowego: (1) dostępność żywności (*food availability*), (2) dostęp do żywności (*access to food*), (3) wykorzystanie żywności (*food utilization*) i (4) stabilność (*stability*) [Devereux 2001, FAO 2009, Kwasek 2015, Obiedzińska 2016].

Osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego na poziomie narodowym (krajowym) wiąże się z zapewnieniem fizycznej i ekonomicznej dostępności żywności zgodnie z minimalnym zapotrzebowaniem przypadającym na jednego mieszkańca w danym okresie oraz wymogami tworzenia rezerw państwowych. Ponadto żywność ta musi spełniać wymagania jakościowe i zdrowotne. Do czynników warunkujących osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego na poziomie narodowym zalicza się zasoby i dostępność ziemi uprawnej, wielkość plonów, czynniki środowiskowe i klimatyczne oraz otoczenie administracyjne i społeczno-polityczne [Alamgir, Arora 1991, Małysz 2008].

Praktycznym wyrazem dążenia do zagwarantowania krajowego bezpieczeństwa żywnościowego są działania poszczególnych państw, mające wpływ na stworzenie warunków do realizacji poszczególnych jego aspektów. Działania te ukierunkowane są na wszystkie elementy systemu żywnościowego, a więc produkcję i dystrybucję żywności, zapasy żywności, systemy informacji o produkcji i konsumpcji żywności, pomoc żywnościową oraz programy poprawy żywienia ludności, a także elementy wykraczające poza ten system. Bezpieczeństwo żywnościowe uzależnione jest przede wszystkim od odpowiednich rozwiązań systemowo-instytucjonalnych w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej [Grochowska i in. 2013]. Podejmowane działania mają na celu m.in. oddziaływanie na sferę produkcji, tj. zwiększenie produkcji rolniczej lub utrzymanie jej na poziomie gwarantującym co najmniej dostateczne wyżywienie ludności oraz działania wspierające dochody rolników. Powszechnie stosowanym rozwiązaniem jest gromadzenie zapasów i rezerw żywnościowych, a także próba utrzymania optymalnego dla danego kraju poziomu samowystarczalności żywnościowej w odniesieniu do podstawowych produktów żywnościowych [Clapp 2015, Gulbicka 2009, Marzęda-Młynarska 2014].

Osiągnięcie bezpieczeństwa żywnościowego związane jest również ze zmniejszaniem niedostatków żywności na skutek malejącej siły nabywczej konsumentów. Duże znaczenie mają zatem działania państwa dotyczące stabilizacji cen, kształtowania dochodów ludności i poziomu konsumpcji żywności [Grzelak 2016, Timmer 2000]. Wymienić wśród nich należy np. działania wpływające bezpośrednio na dochody rozporządzalne ludności realizowane w ramach polityki rynku pracy (np. na rzecz zmniejszenia bezrobocia, zmiany w systemie płacy minimalnej) czy polityki socjalnej (transfery socjalne) [Gulbicka 2009, Krysztofiak i Pawlak 2017]. Wśród determinant przedmiotu wymienia się również działania w sferze edukacji i dostępu do oświaty, zwłaszcza kobiet i ludności ubogiej, opieki zdrowotnej, edukacji żywieniowej i doradztwa czy działania w zakresie bezpieczeństwa żywności (np. ograniczania chemizacji w produkcji rolnej, eliminacji dodatków do żywności, promowania rolnictwa ekologicznego) [Grzelak 2017, Kowalczyk 2017, Michalczyk 2012]. Istotnym czynnikiem poprawiającym w sposób bezpośredni i pośredni poziom bezpieczeństwa żywnościowego jest również prowadzona polityka handlowa [Sapa 2016].

Na poziom produkcji żywności, a tym samym fizyczną jej dostępność oddziaływać może wiele czynników zależnych od polityki państwa. W opinii uczestników warsztatów do czynników o największym znaczeniu zaliczono:

- uregulowania prawne dotyczące uruchamiania i prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie produkcji i przetwarzania żywności, w tym uregulowania podatkowe;
- wsparcie publiczne producentów rolnych i podmiotów zajmujących się przetwarzaniem i sprzedażą żywności – wskazywano przede wszystkim na znaczenie dopłat do produkcji określonych produktów istotnych z punktu widzenia właściwej diety mieszkańców czy dotacji na podjęcie lub rozwój działalności zwiększającej wartość dodaną produkcji rolnej;
- regulacje prawne w zakresie własności, użytkowania i obrotu ziemią – wskazywano na duże znaczenie płatności bezpośrednich jako czynnika utrwalającego niekorzystną strukturę agrarną; postulowanym kierunkiem zmian powinno być, w opinii uczestników, wprowadzenie zmian w systemie płatności bezpośrednich, wprowadzanie dalszych ułatwień dla osób, które chcą kupić ziemię na cele rolnicze, a także intensyfikacja działań scaleniowych, wspierających konsolidację gospodarstw;
- czynniki demograficzne – zwracano uwagę na konieczność realizacji polityki sprzyjającej żywotności ekonomicznej i społecznej obszarów wiejskich, która przeciwdziałałaby starzeniu się społeczeństwa, wyludnianiu się obszarów wiejskich, a także zmianom pokoleniowym w gospodarstwach rolnych.

Uczestnicy warsztatów zwracali uwagę, że w Polsce, a także w podregionie nie ma problemu z fizycznym dostępem do żywności, z uwagi na fakt występowania dużej ilości placówek handlowych. Jako główne możliwości oddziaływania władz państwowych na różnych szczeblach na ten aspekt bezpieczeństwa żywnościowego wskazano:

- właściwą politykę rozwoju regionalnego, realizowaną przez władze centralne i samorządowe, zapewniającą sprzyjające warunki do podejmowania i prowadzenia działalności związanej z produkcją, przetwarzaniem i sprzedażą żywności na danym obszarze, np. przez uchwalenie planów zagospodarowania przestrzennego w gminach, zapewnienie nowoczesnego zaplecza infrastruktury technicznej i rynkowej, wspieranie innowacyjności, rozwój kapitału ludzkiego i poprawę kwalifikacji lokalnej siły roboczej, zapewnienie infrastruktury finansowej i wspieranie dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania działalności;
- właściwą politykę transportową, ukierunkowaną na utrzymanie i rozbudowę sieci dróg i połączeń komunikacyjnych, zapewniających dostęp ludności do placówek handlowych, również na obszarach peryferyjnych;
- publiczne wsparcie drobnych producentów rolnych i przedsiębiorstw sektora MŚP, którzy wraz z postępującą industrializacją rolnictwa, wzrostem wymagań odnośnie do standardów produkowanej żywności, a także rozwojem sieci handlowych i pośredników mogą być eliminowani z rynku jako jego słabsi uczestnicy [D. Żmija. K. Żmija 2018];
- właściwą realizację zadań własnych gmin w zakresie dożywiania ludności;
- promowanie rozwiązań ułatwiających sprzedaż żywności przez internet (np. przez platformy internetowe);
- realizowanie działań zachęcających i aktywizujących lokalne społeczności do tworzenia grup samopomocowych na terenie każdej miejscowości i gminy, których zadaniem byłaby pomoc osobom dotkniętym brakiem fizycznego dostępu do żywności.

Jako główne możliwości wpływu państwa na bezpieczeństwo żywnościowe w aspekcie zapewniania dostępu ekonomicznego do żywności uczestnicy warsztatów wymieniali:

- politykę rynku pracy, w tym działania na rzecz zwalczania bezrobocia, regulacje dotyczące zasiłków dla bezrobotnych, płacy minimalnej, minimalnej stawki godzinowej, programy aktywizujące osoby dyskryminowane na rynku pracy;
- regulacje dotyczące systemu ubezpieczeń społecznych;
- programy i zasiłki socjalne (np. program 500+, pomoc pieniężna i niepieniężna dla osób potrzebujących);
- stosowanie narzędzi interwencjonizmu na rynku żywności (np. skup interwencyjny, gromadzenie i utrzymywanie zapasów krajowych i regionalnych w celu zapobiegania wahaniom cen);

- regulacje zwiększające możliwości organizacji pozarządowych w zakresie świadczenia pomocy żywnościowej.

Główne narzędzia oddziaływania państwa na bezpieczeństwo żywnościowe zidentyfikowane przez uczestników warsztatów w aspekcie stanu odżywienia oraz jakości i bezpieczeństwa żywności to:

- regulacje dotyczące jakości i bezpieczeństwa żywności, zarówno w odniesieniu do produkcji żywności, jak i jej przetwarzania, dystrybucji i sprzedaży;
- regulacje sprzyjające kształtowaniu właściwych nawyków żywieniowych;
- działania edukacyjne, kontrolne i nadzór nad przestrzeganiem wymogów dotyczących jakości i bezpieczeństwa produktów żywnościowych przez powołane do tego instytucje publiczne (np. działania zapobiegające nieuczciwym praktykom, takim jak wprowadzanie do obrotu przeterminowanej żywności, fałszowanie żywności, niewłaściwe informowanie o składzie produktu, wywieranie nacisku na producentów żywności w celu ograniczenia zawartości cukru i tłuszczu w żywności);
- wspieranie i realizacja działań edukacyjnych w zakresie promocji zdrowego trybu życia i kształtowania nawyków żywieniowych gwarantujących właściwy rozwój człowieka;
- dofinansowanie programów dożywiania, promujących właściwe wzorce dietetyczne;
- polityka interwencyjna ukierunkowana na odpowiednie kształtowanie cen wybranych produktów, stanowiących podstawę zbilansowanej diety (m.in. ryby, owoce, warzywa), np. przez preferencyjne kredyty dla rolnictwa, dotacje do produkcji oraz instrumenty regulowania importu i eksportu produktów rolnych i żywnościowych;
- działania zmniejszające problem niedożywienia poprzez oddziaływanie na wzrost dochodów ludności, stan zabezpieczeń społecznych i socjalnych.

Dla bezpieczeństwa żywnościowego kluczowe znaczenie ma również stabilność dostaw żywności bez względu na zmieniające się, nagle bądź cyklicznie, warunki otoczenia. Jako główne możliwości oddziaływania państwa na bezpieczeństwo żywnościowe w aspekcie stabilizacji systemu żywnościowego wskazano:

- stosowanie narzędzi interwencjonizmu na rynku żywności (np. skup interwencyjny, gromadzenie i utrzymywanie zapasów krajowych i regionalnych, w tym również w gospodarstwach rolnych);
- zorganizowanie i utrzymanie systemu informacji pozwalającego na gromadzenie informacji na temat upraw, przewidywanego poziomu zbiorów, trendów na rynku żywności (np. wahań cen, zagrożeń sanitarno-epidemiologicznych itp.) i wykorzystanie tych informacji w działaniach interwencyjnych;
- prowadzenie właściwej polityki zagranicznej, ukierunkowanej na zapobieganie sytuacjom kryzysowym, mogących skutkować gwałtownymi zmianami na rynkach żywności, np. wskutek nałożenia embarga na produkty żywnościowe;
- przygotowanie krajowego i regionalnych planów zarządzania kryzysowego oraz zapewnienie warunków do jego skutecznej realizacji na wypadek sytuacji kryzysowej;
- kształtowanie przepisów prawnych umożliwiających wykorzystanie rezerw żywności produkowanej w nadmiarze, niewykorzystanej lub niehandlowej oraz produktów, które nie mogą zostać skierowane do handlu, ale nadają się do konsumpcji;
- wspieranie działania banków żywności lub innych organizacji pozarządowych zajmujących się dożywianiem, gromadzeniem rezerw żywnościowych, m.in. przez możliwość ich partycypacji w różnego rodzaju projektach lub programach dofinansowanych ze środków publicznych.

Uczestnicy warsztatów wskazywali zarówno na działania państwa sprzyjające bezpieczeństwu żywnościowemu, takie jak np. korzystne zmiany w zakresie polityki podatkowej i wprowadzenie rozwiązań dotyczących bezpośredniej sprzedaży żywności z gospodarstw rolnych. Równocześnie jednak wskazywano obszary wymagające doskonalenia. Uwagi dotyczyły w szczególności warunków prowadzenia działalności gospodarczej. Wskazywano na konieczność

zmniejszenia szczegółowości regulacji prawnych, poziomu biurokracji, uproszczenia systemu podatkowego, poziomu restrykcyjności przepisów i norm, a także restrykcyjności działań niektórych instytucji (np. Sanepidu). Istotnym czynnikiem wskazywanym przez uczestników warsztatów zniechęcającym do podejmowania działalności w zakresie produkcji i przetwarzania żywności jest również duża liczba instytucji kontrolujących tego typu podmioty.

W kwestii możliwości oddziaływania przez władze na niższych szczeblach administracji państwowej na bezpieczeństwo żywnościowe uczestnicy zauważyli, że regulacje i działania związane z bezpieczeństwem żywnościowym projektowane są przede wszystkim na poziomie krajowym. Część rozwiązań krajowych wynika ponadto z przepisów ustalanych na poziomie międzynarodowym, w tym UE. Wdrażanie działań wynikających z regulacji krajowych następuje natomiast najczęściej na poziomie regionalnym i lokalnym (władze wojewódzkie, powiatowe, gminne). Zaznaczyć należy, że w odniesieniu do części działań i regulacji nie ma możliwości dostosowania ich do potrzeb regionalnych bądź lokalnych. Taka sytuacja dotyczy np. wielu rozwiązań wdrażanych w ramach polityki podatkowej, socjalnej, rynku pracy, warunków przyznawania wsparcia publicznego z programów krajowych czy polityki zagranicznej. W niektórych przypadkach istnieje możliwość dostosowania regulacji i działań lub zaprojektowania nowych, dostosowanych do regionalnych albo lokalnych uwarunkowań, z zastrzeżeniem, że muszą one mieścić się w ramach prawnych wyznaczonych przez regulacje krajowe. Przykładem jest możliwość uwzględnienia kryteriów wojewódzkich w niektórych działaniach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, możliwość dostosowania działań ośrodków pomocy społecznej do lokalnych uwarunkowań i potrzeb, możliwość tworzenia specjalnych stref ekonomicznych, działalność lokalnych grup działania tworzących i realizujących lokalne strategie rozwoju czy też autonomiczne działania władz samorządowych w zakresie tworzenia i realizacji strategii rozwoju danej jednostki terytorialnej.

Wnioski

Wyniki warsztatów wskazują, że w opinii interesariuszy regionalnego systemu żywnościowego państwo reprezentowane przez władze na różnych szczeblach jest zasadniczym kreatorem warunków dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w skali krajowej i regionalnej, a jego głównym zadaniem jest stworzenie rozwiniętego systemu rozwiązań o charakterze prawnoinstytucjonalnym. Wśród możliwych sposobów oddziaływania wymieniano działania o charakterze „twardym”, związane np. z koniecznością tworzenia lub zmiany struktur prawnych, kontrolnych, organizacyjnych lub infrastrukturalnych. Na uwagę zasługuje to, że akcentowano dużą rolę rozwiązań o charakterze „miękkim” odnoszących się do wiedzy o żywności, edukacji konsumenckiej, kreowania relacji społecznych sprzyjających bezpieczeństwu żywnościowemu, a także bieżącego monitorowania i dostarczania informacji z nim związanych.

Należy zwrócić uwagę na niespójność prezentowanych opinii w niektórych kwestiach, np. odnoszących się do zakresu ingerencji państwa w działalność podmiotów produkujących żywność. Z jednej strony, oczekiwane jest ograniczenie szczegółowości regulacji prawnych, poziomu biurokracji i restrykcyjności aparatu nadzoru i kontroli, natomiast z drugiej, pojawiają się postulaty zwiększenia zakresu regulacji i nadzoru w zakresie bezpieczeństwa żywności. W wypowiedziach zaobserwować zatem można pewną niekonsekwencję oraz stosowanie uproszczeń i utartych schematów myślowych powtarzających się często w wypowiedziach na temat zakresu i skali ingerencji państwa w gospodarkę rynkową.

Uzyskane wyniki wskazują, że w opinii badanych na bezpieczeństwo żywnościowe w głównej mierze wpływają działania władz na szczeblu centralnym. Zaznaczyć należy, że opinie takie prezentowane były również przez przedstawicieli instytucji publicznych szczebla regionalnego i lokalnego. Warto jednak zauważyć, że problem bezpieczeństwa żywnościowego należy do grupy problemów, w których rozwiązanie włączonych jest wiele podmiotów i instytucji na różnych szczeblach, dlatego wyraźnie obecne w prezentowanych stanowiskach opinie na temat ograniczonych możliwości oddziaływania na bezpieczeństwo żywnościowe na

poziome regionalnym i lokalnym uznać można za nie w pełni obiektywne. Jednak wypowiedzi takie wskazywać mogą na występowanie postaw biernych w zakresie podejmowania działań w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego przez lokalne organizacje lub instytucje albo też poczucie braku sprawstwa, względnie zbyt dużego uzależnienia od decyzji podejmowanych na wyższych szczeblach administracji państwowej.

Litertura/Bibliografia

- Alamgir Mohiuddin, Arora Poonam. 1991. *Providing food Security for all*. Rome: IFAD.
- Clapp Jennifer. 2015. *Food security and international trade. Unpacking disputed narratives. Background paper prepared for The State of Agricultural Commodity Markets 2015-2016*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Devereux Stephen. 2001. Sen's entitlement approach: Critiques and counter-critiques. *Oxford Development Studies* 29 (3): 245-263.
- FAO. 2009. *The State of Food Insecurity In the World 2009. Economic crises – impacts and lesson learned*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Grochowska Renata, Wiesław Łopaciuk, Ewa Rosiak, Piotr Szajner. 2013. *Światowa produkcja biopaliw w kontekście bezpieczeństwa żywnościowego* (Global production of biofuels in the context of food security). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Grzelak Aleksander. 2016. Związki między bezpieczeństwem żywnościowym a nierównościami dochodowymi (Relations between food security and income inequalities). *Roczniki Naukowe SERiA XVIII* (3): 95-100.
- Grzelak Aleksander. 2017. Wybrane determinanty bezpieczeństwa żywnościowego w krajach objętych statystyką OECD (Selected determinants of food security in countries covered by OECD statistics). *Roczniki Naukowe SERiA XIX* (4): 86-91.
- Gulbicka Bożena. 2009. *Problemy żywienia w krajach rozwijających się* (Problems of feeding in developing countries). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kapusta Franciszek. 2015. Bezpieczeństwo żywnościowe jako indyktor zrównoważonego spożycia (Food security as an indicator of sustainable consumption). *Journal of Agribusiness and Rural Development* 4: 695-703.
- Kowalczyk Stanisław. 2009. *Bezpieczeństwo żywności w erze globalizacji* (Food security in the era of globalisation). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Kowalczyk Stanisław. 2017. Wolny rynek a bezpieczeństwo żywności w epoce globalizacji (Free market and food safety in the era of globalization). *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 104 (4): 15-27
- Krysztofiak Julia, Karolina Pawlak. 2017. Ekonomiczna dostępność żywności w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej (Economic access to food in households of EU countries). *Zeszyty Naukowe PTE w Zielonej Górze* 7: 192-208.
- Kwasek Mariola (ed.). 2015. *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. Analiza bezpieczeństwa żywnościowego Polski* (From research on socially sustainable agriculture. Analysis of food security in Poland). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Leśkiewicz Katarzyna. 2012. Bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo żywności – aspekty prawne (Food security and food safety – legal aspects). *Przegląd Prawa Rolnego* 1 (10):179-198.
- Maison Dominika. 2001. *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych* (Focus group interviews. A qualitative marketing research method). Warszawa: PWN.
- Małysz Jerzy. 2008. *Bezpieczeństwo żywnościowe strategiczną potrzebą ludzkości* (Food security as a strategic need of humanity). Warszawa: ALMAMER, Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Marzęda-Młynarska Katarzyna. 2014. *Globalne zarządzanie bezpieczeństwem żywnościowym na przełomie XX i XXI wieku* (Global food security management at the turn of the 20th and 21st centuries). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Michalczyk Joanna. 2012. Bezpieczeństwo żywnościowe w obliczu globalizacji (Food security in the face of globalization). *Ekonomia* 1 (18): 9-23.
- Nikodemka-Wołowik Anna Maria. 2008. *Klucz do zrozumienia nabywcy – jakościowe badania marketingowe* (The key to understanding the buyer – qualitative marketing research). Warszawa: Grupa Verde.

- Obiedzińska Agnieszka. 2016. Wybrane aspekty zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w Unii Europejskiej (Selected aspects of ensuring food security in the European Union). *Studia BAS* 4 (48): 123-161.
- Paarlberg Robert.L. 2002. *Governance and food security in an age of globalization*. Washington: International Food Policy Research Institute.
- Sapa Agnieszka. 2010. *Bezpieczeństwo żywnościowe w krajach rozwijających się* (Food security in developing countries). *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy* 3: 231-244.
- Sapa Agnieszka. 2016. Regionalne porozumienia handlowe w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego (Regional trade agreements in providing food security). *Journal of Agribusiness and Rural Development* 2 (40): 415-422.
- Timmer C. Peter. 2000. The macro dimension of the food security: economic growth, equitable distribution and food price stability. *Food Policy* 25: 283-295.
- Wegener Jessica, Raine Kim D., Hanning Rhona M. 2012. Insights into the government's role in food system policy making: improving access to healthy, local food alongside other priorities. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 9: 4103-4121.
- Żmija Dariusz, Katarzyna Żmija. 2018. Prospects for the development of small farms in Poland. *Hradec Economic Days* 8 (2): 573-583.

Summary

The aim of the study was to identify the key directions of state influence which guarantee food security of the country and its regions, i.e. ensure physical availability of food, physical and economic access to food, its security and stability of the food system. The empirical study was based on the results of the workshops, which were organized in 2017 in the Rzeszów subregion, and whose participants were broadly understood stakeholders of the regional food system. The research results indicate that food security is a multidimensional concept referring to economic, political, demographic, social, cultural and technical issues. It requires to take various types of actions at the same time, carried out at various levels of state authorities, implemented in different areas.

Adres do korespondencji
dr hab. Dariusz Żmija
orcid.org/0000-0002-4084-8968
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
e-mail:zmijad@uek.krakow.pl

dr Katarzyna Żmija
orcid.org/0000-0002-4119-8012
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
e-mail: zmijak@uek.krakow.pl

dr Marta Czekaj
orcid.org/0000-0002-3150-838X
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
e-mail: martaczekaj@poczta.onet.pl